

УДК 340.11
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2019.175369>

Вавженчук Сергій Ярославович,
доктор юридичних наук, доцент, професор
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка
ORCID 0000-0002-6968-6720
aadvokat@gmail.com

Биркович Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
Ужгородського національного університету
ORCID 0000-0003-3880-359X

Биркович Тетяна Іванівна,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри державного управління і права
Київського університету культури
ORCID 0000-0003-3276-2029
byrkovychtetiana@gmail.com

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Мета роботи – окреслити характерні риси, та основні аспекти права на працю як соціокультурного феномену. **Методологія дослідження** проявляється у міждисциплінарності та ґрунтується на системі загально-наукових, спеціально-наукових методах, що, в свою чергу, відображають системний метод, герменевтичний метод, історичний метод, логіко-семантичний метод, метод порівняльного аналізу. **Наукова новизна роботи** полягає у обґрунтуванні розуміння права на працю як соціокультурного феномену з використанням правових та соціокультурних методологічних підходів. **Висновки.** Враховуючи міждисциплінарні методологічні підходи, право на працю є складовою не лише механізму правового регулювання, але й складовою соціокультурного механізму, що додає стабільності трудовим відносинам. Культура праці в сучасних умовах займає чільне місце в корпоративних політиках роботодавців, що потребує міждисциплінарного підходу у їх розробках та структуруванні. Цілісність права на працю залежить від правових та соціокультурних, історично-етнічних чинників, що дає можливість розглянути низку нових проблем функціонування правової системи.

Ключові слова: право на працю, культура, правова культура, соціокультурне явище, соціокультурний підхід, методологія.

Вавженчук Сергей Ярославович, доктор юридических наук, доцент, профессор Киевского национального университета им. Тараса Шевченко; Биркович Александр Иванович, кандидат юридических наук, доцент, Доцент Ужгородского национального университета; Биркович Татьяна Ивановна, доктор наук по государственному управлению, профессор, заведующая кафедрой государственного управления и права Киевского университета культуры

Право на труд как социокультурный феномен

Цель работы - определить характерные черты, и основные аспекты права на труд как социокультурного феномена.

Методология исследования проявляется в междисциплинарности и основывается на системе общеобразовательных научных, специально-научных методах, что, в свою очередь, отражают системный метод, герменевтический метод, исторический метод, логико-семантический метод, метод сравнительного анализа. **Научная новизна работы** заключается в обосновании понимания права на труд как социокультурного феномена с использованием правовых и социокультурных методологических подходов. **Выводы.** Учитывая междисциплинарные методологические подходы, право на труд является составной не только механизма правового регулирования, но и составной социокультурного механизма, добавляет стабильности трудовым отношениям. Культура труда в современных условиях занимает видное место в корпоративных политиках работодателей, требует междисциплинарного подхода в их разработках и структурировании. Целостность права на труд зависит от правовых и социокультурных, исторически этнических факторов, что позволяет рассмотреть ряд новых проблем функционирования правовой системы.

Ключевые слова: право на труд, культура, правовая культура, социокультурное явление, социокультурный подход, методология.

Vavzhenchuk Serghii, doctor of Law, Professor of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine; Byrkovych Oleksandr, PhD, Docent of Uzhhorod National University; Byrkovych Tetyana, D. Sc. in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law, Kyiv University of Culture

The right to work as a socio-cultural phenomenon

The purpose of the article is to determine the characteristics and main aspects of the right to work as a socio-cultural phenomenon. **The methodology** is manifested in the interdisciplinary approach and is based on the system of General scientific, special scientific methods, which, in turn, reflect the system method, hermeneutic method, historical method, logical-semantic method, method of comparative analysis. **The scientific novelty** of the work is to justify the understanding of the right to work as a socio-cultural phenomenon using legal and socio-cultural methodological approaches. **Conclusions.** By taking into account interdisciplinary methodological approaches, the right to work is a component not only of the mechanism of legal regulation but also of the socio-cultural mechanism that gives stability to labor relations. The work culture in modern conditions occupies a prominent place in the corporate policies of employers, which requires an interdisciplinary approach in their development and structuring. The integrity of the right to work depends on legal and socio-cultural, historical and ethnic factors, which makes it possible to consider a number of new problems of the functioning of the legal system.

Key words: a right to work, culture, legal culture, socio-cultural phenomenon, socio-cultural approach, methodology.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю переосмислення права на працю, адже воно пов'язане як з правовими так й з соціокультурними чинниками. Крім того новий погляд на право на працю зумовлений євроінтеграційними процесами, впровадженням нових соціальних стандартів, необхідністю удосконалення системи права та соціогуманітаристики. Наукова новизна полягає у обґрунтуванні розуміння права на працю як соціокультурного феномену з використанням правових та соціокультурних методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання права на працю як соціокультурного феномену на базі співвідношення права та культури досліджували такі науковці, як О. Добровінський, О. Гузнов, Г. Гриценко, С. Зінковський, Г. Муромцев, О. Лукашева, О.В. Петришин, Ю. Тихомиров, А. Гусейнов, Я. Гайворонська, М. Матузов, В. Любченко, І. Левченко та ін. Окремо вартує уваги дисертаційне дослідження 2007 р. А. Гусейнова «Право как феномен культуры» та стаття В.В. Денісова «Справедливость как социокультурный феномен».

Зарубіжні дослідники теж приділяли окремим аспектам цього питання увагу. До них можна віднести Г. Гінса, Ж. Карбоньє, Н. Лумана, Н. Неновски, Л. Фрідмана, О. Хеффе та ін. Виділяється у цьому ключі робота Бермана Г. Дж. «Западная традиция права: эпоха формирования» 1998 р.

У радянський період дослідженню права на працю взагалі, і зокрема як соціокультурного феномену, приділяли увагу такі науковці, як О.В. Смірнов, Ю.П. Орловський, Н.Г. Александров, А.І. Шебанова, Б.К. Бегечев, М.П. Карлушин.

Серед українських науковців, що у тому чи іншому ключі торкалися досліджуваної проблематики, можливо виділити роботи: А. Кучук «Розуміння права: науковий та соціокультурний підходи», А. Павко «Право як соціокультурний феномен», О.І. Процевського «Новий зміст права на працю – основа формування трудового законодавства України», монографію С.Я. Вавженчука «Система захисту і охорони конституційних трудових прав працівників» 2013 р [4].

Мета дослідження – окреслити характерні риси, та основні аспекти права на працю як соціокультурного феномену. Методологія дослідження проявляється у міждисциплінарності та ґрунтується на системі загально-наукових, спеціально-наукових методах, що, в свою чергу, відображають системний метод, герменевтичний метод, історичний метод, логіко-семантичний метод, метод порівняльного аналізу.

Однак, в силу того, що ми стоїмо на порозі нової кодифікації трудового законодавства, що має на меті соціалізацію права, як науці так і практиці бракує фокусованих досліджень з розглядуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Право на працю завжди було центром уваги дослідників як соціокультурних, так і правових наук. Його дослідженню приділяли увагу дореволюційні науковці та сучасники. Розуміння права на працю змінювалося в залежності від регіональних та глобальних факторів розвитку суспільства. Більше того, розуміння права на працю як соціокультурного явища залежить від територіальної ознаки та відповідної наукової школи. Так, право на працю наділялося різними соціокультурними ознаками на сході та на заході. В наукових джерелах прийнято виокремлювати два правовокультурні типи, а саме: східний та західний, цінності та традиції яких виступають підвалинами практично усіх правових культур [1, 175-179]. Такий стан речей породив два біполярні підходи (східний та західний) до формування права на працю як соціокультурного явища. На початку оформлення трудових відносин східний та західний підходи були доволі обмежені у культурі праці та її соціалізації. З розвитком суспільних відносин ситуація почала змінюватися. Східний підхід характеризується за радянських часів індустріалізації глибокою соціалізацією та культуралізацією праці людини при одночасному обмеженні основоположних свобод людини. Західний підхід віддзеркалював у період ранньої індустріалізації більш прагматичні складові права на працю, містив низку обмежень соціальних та культурних складових. В сьогоденнішніх умовах західна традиція, правова культура, соціалізація праці знаходиться на новому етапі розвитку, адже право на працю займає центральне місце в житті та статусі людини. Людина соціалізується через реалізацію права на працю, духовно збагачується, реалізується як суб'єкт культурного соціуму. За ради справедливості варто відзначити, що західний підхід не можна розглядати як ультрамонолітний. Адже західний підхід розуміння права на працю як соціокультурного явища формують культурні, політичні, правові школи, що знаходяться у різних західних країнах. Таким чином розуміння права на працю диференціюється в залежності від культурних, політичних, правових, соціальних особливостей окремих західних держав. Разом з цим географічна близькість таких держав та, як наслідок, спільна або переплетена історія породжують низку кореневих спільностей розуміння права на працю в соціокультурному аспекті. Так, Г. Дж. Берман відзначив, що усі західні правові системи - англійська, французька, німецька, італійська... та інші мають спільне історичне коріння з яких вони виводять не лише спільну термінологію та спільні методи, але й спільні поняття, спільні принципи права та спільні цінності [2, 515]. Отже, враховуючи наведені спільності право на працю, в соціально-культурному аспекті, окреслене транспарентністю процесу праці, гарантованістю його дотримання з боку держави, повагою до закону та судового рішення, свободою інформації, культурою праці, соціальним відношення людини до праці, трудо-правовою та соціальною свідомістю працівника, трудовою психологією та ідеологією тощо.

Право на працю настільки багатогранне, що його не можна віднести до понятійного апарату винятково однієї науки. Справа у тому, що ним оперують різні науки (право, філософія, культурологія, соціологія тощо). Право на працю, окрім іншого, можна розглядати як соціально-культурну та морально-етичну категорію, так як воно відображає моральні чинники свідомості людини окреслені соціокультурною парадигмою. Зокрема, нами вже обґрунтовувалася позиція того, що право, як соціокультурний феномен, не може бути не пов'язане з мораллю, моральністю окремої людини і певного соціуму [5, 45]. Соціально-культурна діалектики права на працю відображає суб'єктивно-об'єктивний процес його розвитку та проявляється в виразі суспільної свідомості на різних етапах формування соціуму. Таким чином, право на працю наділяється ознаками відносного характеру. Суспільство, під тиском соціокультурної революції формує нові цілі для руху вперед та прагне розширити рамки соціальних стандартів права на працю та невілювати низку перепон, що заважають реалізації багаторівневої системи культурних, соціальних принципів.

На перший план виступає поліаспектність права на працю. З одного боку воно відображає культурний, моральний та соціальний складники, а з іншого – історичний та логіко-формальний. А. Гусейнов приходиться до висновку, що право, як культурно-історичний феномен, зумовлений різноманітними проявами культури (в т.ч. правової), його стійкістю і мінливістю, просторово-часовою та етнокультурною цілісністю [6]. У цьому плані не можна не згадати А. Кучука, який стверджує про необхідність застосування соціокультурного підходу до розуміння права [8, 22-27]. Дійсно, адже створені суспільством регулятори праці відображають культуру праці, моральність праці, її соціальність. Вказане також обумовлене необхідністю забезпечення нового руху – функціональності соціально-культурного в праві на працю. Таким чином реалізація праці в сучасних умовах має бути направлена на розкриття творчого, мистецького, раціонального потенціалу людини. В умовах прогресивного суспільства та постійного поступу технологічного прогресу на перший план виходить творчість праці та її культура. Інтеграція технологій у робочі процеси не можуть задовільнити потребу людини в творчій та культурній праці, її соціалізації. Саме запропонований підхід покликаний допомогти у вирішенні питання безробіття, що насувається через прогресивний розвиток технологій та сформує чітку грань між працею людини та «роботою» роботів. Виходячи із наведеного, можна прийти до висновку, що право на працю можливо розглядати через призму поліаспектності соціокультурного підходу.

Право на працю зафіксоване на рівні соціокультурної свідомості людини, правосвідомості, а також об'єктивовані на рівні актів держави, які виражають волю всіх і кожного на реалізацію власної здатності до праці. Саме тому право на працю тісно пов'язане із самою працею людини. О.І. Процевський зауважив, що право на працю може включати тільки такі складові, що характеризують саму працю [12,101]. На енциклопедичному рівні працю розглядають як доцільну діяльність людини, у процесі якої вона за допомогою знарядь праці впливає на природу і використовує її з метою створення споживчих цінностей, необхідних для задоволення потреб [3, 264-265].

Праця не лише пов'язана із діяльністю людини та створенням споживчої цінності, адже вона є важливим структурним елементом правової культури, а отже культури в цілому. В свій час Аристотель підкреслив, що суспільство тримається тим, що кожному дається пропорційно його діяльності [13, 91]. Виходячи із наведеного, можна прийти до висновку, що соціокультурним базисом суспільства виступає діяльність людини, що виражається у її праці. При чому, створена споживча цінність має бути пропорційною такій праці. З огляду на позицію Аристотеля, праця виступає основою будь-якого суспільного устрою. Це пов'язане у першу чергу з тим, що праця відображає не лише створення матеріальних благ, споживчу цінність але й соціокультурну сутність людини. Відсутність такої праці призводить до руйнування не лише культурних, ідеологічних, соціальних цінностей але й суспільного устрою. Крім цього, праця визначає гносеологічний зріз такої культури.

Право на працю має формуватися через призму справедливості з точки зору соціального суспільства. З цього приводу Платон зауважив, що в негативному типі держави відсутній справедливий розподіл обов'язків громадян та панує насильницький примус. У якості основного критерію справедливості тут виступає «право сильного» [11, 338]. Сучасне суспільство не повинно ставити собі за орієнтир означену Платоном модель розвитку. Соціум має тяжіти до створення моделі справедливої, гідної праці людини, що призведе до формування основних принципів культури праці людини, а також окремих соціальних груп. Зокрема В.В. Денисов підкреслив, що торжество принципів справедливості виступає законом історії, адже ні один суспільний устрій у своєму природно-історичному розвитку не може ґрунтуватися на пригнобленні та відчуженні людської особистості, на тих чи інших проявах несправедливості [7, 38]. Саме тому справедливість у реалізації права на працю займає окреме місце при міждисциплінарному дослідженні окресленого феномену. Справа у тому, що справедливість у реалізації означеного права віддзеркалює морально-етичні, суспільно-цивілізаційні якості людини, що модифікує вказане поняття з врахуванням культурної структурної інтеграційної політики суспільства.

Виходячи із методології міждисциплінарних досліджень та вимог сучасності щодо трансформації суспільного розвитку, поняття справедливості у реалізації права на працю варто розуміти в широкому соціокультурному значенні. Воно окреслює сутність трудової та соціокультурної діяльності індивіда та колективу, забезпечує справедливість у реалізації праці, соціальну ментальність та духовний досвід. На думку А. Павко, фундаментальні цінності права знаходять своє конкретне втілення як один із найважливіших елементів соціокультурної системи суспільства, що ґрунтується на безперечних цінностях інтелекту, духу, свободи, моралі [10, 23]. Враховуючи наведені риси, багатогранність та міждисциплінарність досліджуваного поняття, справедливість реалізації праці відноситься як до морально-етичних, соціальних, культурних, духовних так і до політико-правових сфер розвитку суспільства, що свідчить про відображення дійсності перетину різних наук (соціології, права, культури, політичних наук), що, в свою чергу, вказує на соціогуманітарні витоки права на працю. Справедливість реалізації праці проявляється не у популістичних гаслах індивідів або їх груп, не у формалізмі соціальних конструкцій, що слугують для викривлення соціальної думки та направлені на політичні цілі, а в усвідомленому закріпленні в соціумі соціокультурних трудових гарантій. Саме їх наявність може убезпечити окрему людину праці від негативного політико-кон'юнктурного егоїстичного впливу та допомогти такій людині у пошуку шляхів соціального розвитку, допомогти інтегруватися у культурний простір трудового колективу.

Справедливість реалізації праці має ознаки відносного поняття. Геракліт говорячи про справедливість влучно відмітив, що люди одне рахують несправедливим, а інше – справедливим в залежності від умов, місця та часу [9, 50]. Дійсно, справедливість реалізації праці залежить від рівня розвитку суспільства його культури, територіальних особливостей устрою, ментальності окремого соціуму,

ділових та культурних звичаїв тощо. Не зважаючи на відносність розглядуваного поняття, справедливність реалізації праці завжди має орієнтуватися на межі, що окреслюють соціокультурну істину праці.

Культура праці на рівні із правом на працю є найвищим досягненням суспільства, адже відображає певний стан розвитку соціуму та ознаки історії культури праці. Означена культура відображає не лише рівень організації праці, мотивацію окремого працівника, роботодавця або роботодавців але й низку інших важливих для колективу складових. Культура праці, соціалізація праці, в сьогodнішніх умовах корпоративного сегменту, має вираз у сучасних корпоративних політиках, що розробляються та впроваджуються корпораціями з огляду на потреби ринку, технологічні цикли виробництва, соціальні стандарти. Таким чином, в корпоративному сегменті існує намагання побудувати гнучку, ефективну політику праці в компанії, яка б відповідала високим соціальним стандартам праці, віддзеркалювала релігійні, культурні цінності окремого працівника, формувала соціокультурний клімат в середині компанії, відображала мотиваційну соціальну програму для працівника. Таким чином, якщо роботодавець зацікавлений у результатах праці працівника, він буде створювати умови не лише для професійного розвитку працівників але й умови для підвищення соціальної значимості кожного працівника, умови для розвитку працівника в інших сферах (прикладом, культурній, психологічній тощо). Саме такий підхід забезпечить задоволення від праці як роботодавця (адже рівень ефективності праці буде максимальним) так і працівника, адже він буде відчувати себе соціально-значимим в компанії, відчуватиме себе частиною колективу в якому існує висока культура взаємовідносин між людьми. Поважне ставлення до культури праці, високих соціальних стандартів праці, соціально-правова інформованість та охорона право та інтересів працівника і є тими складовими, що формують соціокультурний трудо-правовий клімат на підприємстві. Культура праці пронизує право на працю, трудове відношення, соціальні стандарти праці як в межах одного підприємства так і в межах окремої держави. Саме тому культура праці впливає не лише на якість реалізації здатності до праці окремого працівника але й на якість життя усього соціуму держави.

Отже, у дослідженні права на працю як соціокультурного феномену парадигмально поєднуються культурологічний, правовий та історичний підходи. Такий стан речей сприяє розширенню розуміння означеного права через міждисциплінарну призму.

Наукова новизна роботи полягає у обґрунтуванні розуміння права на працю як соціокультурного феномену з використанням правових та соціокультурних методологічних підходів.

Висновки. Враховуючи міждисциплінарні методологічні підходи, право на працю є складовою не лише механізму правового регулювання, але й складовою соціокультурного механізму, що додає стабільності трудовим відносинам. Культура праці в сучасних умовах займає чільне місце в корпоративних політиках роботодавців, що потребує міждисциплінарного підходу у їх розробках та структуруванні. Цілісність права на працю залежить від правових та соціокультурних, історично-етнічних чинників, що дає можливість розглянути низку нових проблем функціонування правової системи.

Література

1. Бачинин В.А., Сальников В.П. Философия права. Краткий словарь. СПб.: Лань, 2000. С. 175 – 177.
2. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.: Изд-во МГУ: Инфра М. Норма, 1998. 624 с.
3. Большая Советская энциклопедия: В 30 т. Издание 3-е. Гл. ред. А.М. Прохоров. М. Сов. Энциклопедия, 1977. Т. 26. С. 264-265.
4. Вавженчук С.Я. Система захисту і охорони конституційних трудових прав працівників : монографія. Харків: Диска плюс, 2013. 510 с.
5. Вавженчук С.Я., Біркович О.І. Право як соціокультурне явище: до постановки проблеми // Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. №3. С. 43 – 47.
6. Гусейнов А. И. оглы. Право как феномен культуры : дисс. ... д. юрид. н. : 12.00.01. Москва, 2007. 410 с.
7. Денисов В.В. Справедливость как социкультурный феномен. Философия и общество. 2011. № 3. С. 38–53.
8. Кучук А. Розуміння права: науковий та соціокультурний підходи. 2016 № 4 (25). С. 22-27.
9. Материалисты Древней Греции. Под ред. М. А. Дынника. М.: Госполитиздат, 1955. 239 с.
10. Павко А. Право як соціокультурний феномен. Віче. 2011. № 13. С. 20-23.
11. Платон. Соч.: в 3 т. М.: Мысль, 1971. Т. 3. 687 с.
12. Процевський О.І. Новий зміст права на працю – основа формування трудового законодавства України. Право України. 1999. №6. С. 101-105.
13. Этика Аристотеля. Пер. с греч. Э. Радлова. СПб.: Тип. товарищества «Общественная польза». 1908. 207 с.

References

1. Bachinin V.A., Salnikov V.P. (2000) Philosophy of law. Brief dictionary. SPb.: Lan, pp. 175 – 177 [in Russian].
2. Berman, G.J. (1998). Western tradition of law: the era of formation. M.: Izvst. Moscow State University: Infra N. Norma [in Russian].
3. The Great Soviet Encyclopedia: In 30 tons. Edition 3. (1977). M. Sov Encyclopedia, 1977. T. 26, Pp. 264-265 [in Russian].
4. Wavzhenchuk, S.Ya. (2013). System of protection and protection of constitutional labor rights of employees: a monograph. Kharkiv: Dis Plus [in Ukrainian].
5. Wavzhenchuk, S.Ya., Birkovich, O.I. (2018). Right as a socio-cultural phenomenon: to the problem // Bulletin of the National Academy of Leaders of Culture and Arts, 3, 43 – 47 [in Ukrainian].
6. Huseynov, A.I. oglu. (2007). Right as a phenomenon of culture: diss. ... y. legal. N. : 12.00.01. Moscow [in Russian].
7. Denisov, V.V. (2011). Justice as a sociocultural phenomenon. Philosophy and society, 3, 38-53 [in Russian].
8. Kuchuk, A. (2016). Understanding of Law: Scientific and Socio-Cultural Approaches, 4 (25). 22-27 [in Russian].
9. Materialists of Ancient Greece (1995). M.: Gorlzdad, 1955 [in Russian].
10. Pavko, A. (2011). Law as a socio-cultural phenomenon. Veche, 13, 20-23 [in Ukrainian].
11. Platon (1971). Soch.: In 3 t. M.: Thought. T. 3 [in Russian].
12. Protsevsky, O.I. (1999). The new meaning of the right to work is the basis for the formation of labor legislation in Ukraine. The law of Ukraine, 6, 101-105 [in Ukrainian].
13. Ethics of Aristotle (1908). Per. with grech. E. Radlov SPb.: Type. Society "Public benefit" [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 25.11.2018 р.